

Ігор ФЕДУН

кандидат економічних наук,
доцент кафедри податків і фіскальної політики,
Тернопільський національний економічний університет

Яна ЯКУША

аспірантка,
асистент кафедри податкової та бюджетної політики,
Херсонський національний технічний університет

ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ РЕСУРСНИХ ПЛАТЕЖІВ У СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Розглянуто нормативно-правові акти, що регламентують платежі за використання природних ресурсів в Україні, досліджено розмір та структуру витрат на охорону навколишнього природного середовища, визначено основні недоліки сучасної системи екологічного оподаткування та напрями його вдосконалення.

Ключові слова: екологічне оподаткування, ресурсні платежі, Зведений бюджет України, аналіз, реформування, оцінка.

Процеси сталого економічного розвитку і антропогенна дія на довкілля очевидно нерозривно взаємопов'язані. Адже, для забезпечення стійкого економічного зростання будь-якого регіону необхідне стрімке розширення його енергетичної і транспортної інфраструктури. Причому особливістю взаємодії зазначених процесів є властивий їм наростаючий кумулятивний характер, зокрема, в контексті виробництва і використання теплової та електричної енергії, що призводить не лише до погіршення стану природного і рослинного світу (ландшафт, надра, повітряний і водний басейни), а й до зменшення світових запасів органічного палива (у першу чергу, нафти та газу), яке необхідне для виробництва енергії.

На сьогодні за рахунок викопних видів палива задовольняється більше ніж 80% загальних енергетичних потреб світової економіки [3, с. 55]. Так за останні 100 років населення Землі зросло майже в 4 рази, а річне видобування енергоресурсів – у 21 раз. При таких темпах зростання енерговидобування за наступні 100 років практично все органічне паливо у світі буде вичерпано [12, с. 39].

Тому за основу наукових пріоритетів більшість розвинених країн беруть пошук шляхів підвищення ефективності регуляторів екологічно-економічної політики, спрямованих на створення дієвих стимулів та заходів щодо впровадження та використання енергоресурсів поновлюваної енергії, які мають вагомий переваги над викопними вуглеводами.

Прогрес нових технологій виробництва тепла та щорічне зростання цін на традиційні енергоресурси в Україні створили необхідність повної реконструкції існуючих систем тепlopостачання з одночасною заміною природного газу альтернативними видами палива регіонального походження.

Цілком очевидно, що для досягнення поставленої мети необхідне збільшення інвестицій в основний капітал підприємств, найбільшу долю яких можна забезпечити за рахунок мобілізації та подальшої рециркуляції грошових коштів, отриманих у

результаті упровадження ефективної системи екологічного оподаткування.

Питання державного регулювання використання паливно-енергетичних ресурсів розглядають у своїх роботах багато науковців, а саме: А. О. Бабич, В. І. Бойко, В. В. Вітвицький, а основні аспекти розвитку системи екологічного оподаткування в Україні – О. О. Веклич, І. М. Синякевич, Д. М. Серебрянський та інші дослідники. Але реалізація перспектив щодо енергозбереження стримується тим, що донині в країні не розроблений реальний механізм стимулювання інвестування енергетично-ефективних заходів.

Недосконала система екологічного оподаткування та неналежне фінансування заходів, спрямованих на покращення стану навколишнього природного середовища (далі – НПС) в Україні, призвели до падіння ефективності використання природних ресурсів, що не задовольняє інтересів держави.

Метою нашої статті є визначення економічної природи природоресурсних платежів та їх ролі у сталому розвитку країни. Завданням дослідження є визначення: нормативно-правових актів, що регламентують платежі за використання природних ресурсів в Україні; розміру та структури витрат на охорону НПС; напрямів вдосконалення екологічного оподаткування; недоліків сучасної системи екологічного оподаткування.

О. О. Веклич зазначає, що економічний механізм раціоналізації природокористування існує в усіх розвинених країнах світу і поєднує в собі дві великі групи законодавчо закріплених регуляторів екологічної поведінки суб'єктів господарської діяльності [6, с. 95]. Перша група спрямована на примушення забруднювачів НПС обмежувати свою еколого-деструктивну діяльність. Це цілісна система регуляторів: платежі за викиди, скиди, поховання або розміщення забруднюючих речовин, платежі за погіршення якості природних умов, екологічні податки тощо. Друга група регуляторів спрямована на

спонукання природокористувачів до поліпшення стану НПС. За допомогою державних субсидій, податкових пільг, позик, кредитів за низькими відсотками, режиму прискореної амортизації природоохоронного устаткування стримується екологічно небезпечна поведінка підприємців.

При введенні системи природоресурсних платежів в Україні на них поклалися дві основні функції: стимулювання природокористувачів до поступового наближення розміру шкідливої дії на НПС до нормативних значень та фінансування програм, спрямованих на покращення стану довкілля.

Серед основних завдань упровадження екологічних платежів можна виділити наступні:

- підвищення зацікавленості вітчизняних виробників в ефективному використанні природних ресурсів та акумуляції матеріальних ресурсів для впровадження новітніх технологій з метою захисту НПС;
- створення екологічних грошових фондів для відновлення і відтворення природних ресурсів держави.

Однак система екологічного оподаткування, що діє в Україні, містить лише підсистему екологічного спрямування як складову загальнодержавних податків та зборів. Економічна суть екологічного податку визначається винятково платою за забруднення НПС. Впровадження дієвого економічного механізму екологічного регулювання, враховуючи еколого-економічну ефективність його стимулів та підйомів, є дуже актуальним для України. Адже економіка України є однією з найбільш енергоємних у світі.

Як відомо, енергоємність валового внутрішнього продукту є одним з основних показників розвитку економіки держави. За даними Міжнародного енергетичного агентства та органів державної статистики, енергоємність ВВП в Україні становить 0,5 кілограма нафтового еквівалента на 1 долар США з урахуванням паритету реальної купівельної спроможності, що у 2,6 рази перевищує середнє значення енергоємності ВВП розвинутих держав світу. Величина цього показника в Данії та Японії дорівнює

0,11; у Німеччині і Франції - 0,18 кілограма нафтового еквівалента на 1 долар США [10].

Неможливо не звернути увагу на те, що ресурсні платежі у вітчизняній системі оподаткування взагалі розглядаються як окрема категорія, яка не має прямого відношення до механізму екологічного оподаткування, елементи якого повинні використовуватися як засоби фінансування заходів, спрямованих на захист та відновлення НПС. На нашу думку, це питання має статус одного з найбільш невизначених у дослідженні сутності екологічних платежів. Адже до складу екологічного оподаткування, окрім плати за забруднення НПС (екологічного податку) неодмінно повинні входити ресурсні платежі, оскільки використання природних ресурсів за визначенням не може не спричиняти екологічних збитків довкіллю.

Ресурсні платежі становлять 4% сумарних податкових надходжень Зведеного бюджету України [13, с. 54]. Оскільки природоохоронна діяльність не відноситься до пріоритетної, то її фінансування, як правило, проводиться за остаточним принципом, що призводить до погіршення екологічного стану. Таким чином, ресурсні платежі не враховують і не задовольняють економічні інтереси ані підприємств, ані держави.

Чинним законодавством України сформована чітка правова основа для справляння екологічного податку, плати за користування надрами, лісовими ресурсами, водою, землею та іншими видами природних ресурсів на основі рентного підходу або фіксованих платежів (рис. 1). Природоохоронні податки, збори та платежі, які регламентовані Податковим кодексом України № 2755-IV від 2. 12. 2010 року (далі – ПКУ), є обов'язковими для будь-яких діянь з використання зазначених вище природних ресурсів, незалежно від юридичного статусу забруднювача, а в разі їх несвочасної сплати - передбачені штрафні санкції [9].

За доповіддю заступника голови Державного комітету статистики України Ю. М. Остапчука, протягом 2010 року в атмосферу потрапило 6,7 млн. тонн забруднюючих речовин від

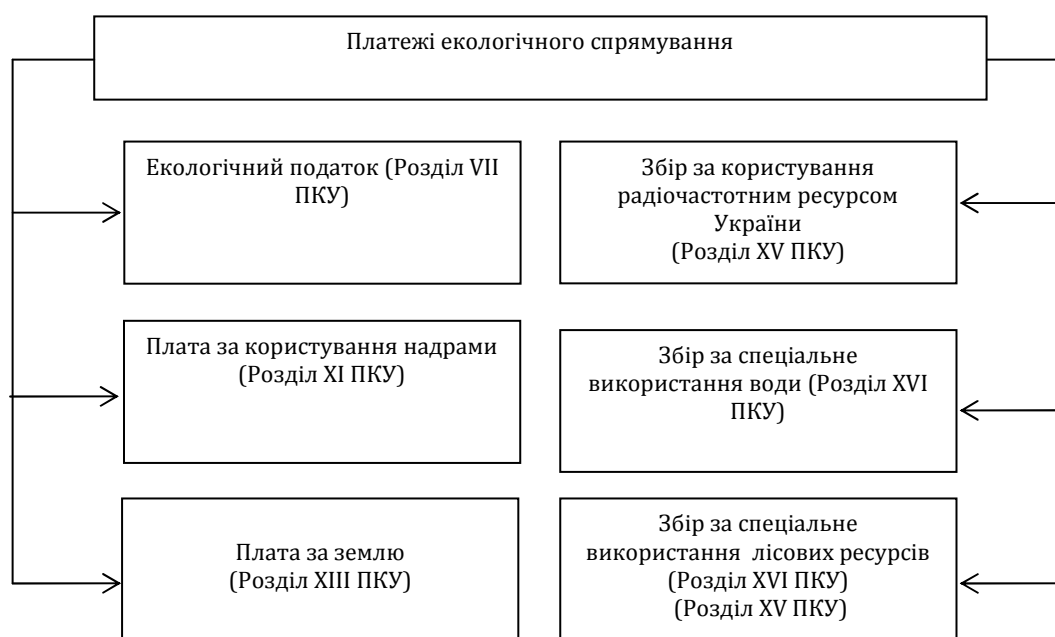

Рис. 1. Платежі екологічного спрямування, що діють в Україні згідно з Податковим кодексом України

стаціонарних та пересувних джерел забруднення. У розрахунку на 1 кв. км. території країни припадає 11 тонн викинутих в атмосферу забруднюючих речовин, а на одну особу – 146 кг [8, с. 3].

За даними Державного водного агентства, у 2010 році з природних водних об'єктів України забрали 14,8 млрд. куб. м. води. Протягом цього ж року у водойми скинуто 1,7 млрд. куб. м. забруднених стоків. Майже 0,3 млрд. куб. м. забруднених зворотних вод надійшли у водойми без будь-якого очищення, решта – 1,4 млрд. куб. м. - недостатньо очищеними на очисних спорудах [5].

Значного техногенного навантаження у 2010 році зазнали поверхневі водні об'єкти: АР Крим, де частка забруднених зворотних вод у загальному водовідведенні становила 41%; Кіровоградської області - 50%; Одеської - 48%; Дніпропетровської - 40%; Донецької - 37%; Сумської - 34%; Миколаївської області - 32%; міста Севастополя - 49% [11].

На початок 2011 року, за даними Державного агентства земельних ресурсів, земельний фонд України складав 60,4 млн. га, але частка екологічно чистих земель неухильно зменшується [4].

Унаслідок катастрофічного погіршення стану навколишнього середовища, загальний рівень здоров'я населення України за останні роки різко знизився. Почастішали випадки захворюваності на хвороби серця, судинні захворювання мозку, алергічні, органів травлення, на рак, бронхіальну астму, цукровий діабет. За матеріалами Концепції Державної програми «Здорова дитина» на 2008-2017 роки, стан здоров'я дітей в Україні є незадовільним у зв'язку з тенденцією до зростання захворюваності, поширеності хвороб та інвалідності. За даними обстеження, хронічні захворювання виявлено практично у 40% дітей [7]. Отже, процес депопуляції, що спостерігається в Україні, набув характеру демографічної кризи.

Найяскравішим прикладом вирішення зазначених проблем є впровадження ефективного екологічного

оподаткування податковою системою Німеччини. За рахунок екологічних податків, у 2009 році в бюджет країни надійшло 20 млрд. євро, лівова частка цих надходжень використана для впровадження нових екологічно-безпечних технологій, які спрямовані на зменшення забруднення НПС та виготовлення екологічно чистих продуктів харчування [12, с. 58].

Виходячи з зарубіжного досвіду, слід зазначити, що за своєю суттю екологічне оподаткування не може бути додатковим навантаженням на бізнес і в Україні. Мобілізовані внаслідок віднесення природоресурсних платежів до групи екологічних податків кошти, можуть бути спрямовані на компенсацію бюджетних втрат, що виникають у зв'язку з відновленням навколишнього природного середовища (табл. 1). Також значна частина цих коштів може повертатись підприємствам у вигляді цільових грантів на впровадження енергозберігаючих та нових екологічно безпечних технологій.

З табл. 1 видно, що видатки державного бюджету на охорону НПС значно перевищують надходження (більш ніж у два рази). Одночасно спостерігається щорічне збільшення збору за забруднення НПС (з 2011 року – екологічного податку) у доходах зведеного бюджету: з 189,1 млн. грн. у 2003 році до 1211,8 млн. грн. у 2010 році. Для більш детального синтезу надходжень збору за забруднення НПС у доходах зведеного бюджету, розглянемо його номінальний темп зростання. З табл. 1 видно, що у 2010 році порівняно з 2009 роком темп зростання доходів зведеного бюджету має від'ємне значення (-3,1%). Податкові надходження до зведеного бюджету у 2010 році також зменшилися на 8,4% у зіставленні з 2009 роком. Однак надходження збору за забруднення НПС, навпаки, зросли на 2,5%, а витрати на охорону НПС - знизилися на 8,1%.

Проаналізуємо питому вагу збору за забруднення НПС (екологічного податку) в основних соціально-економічних показниках (табл. 2).

Таблиця 1. Динаміка надходжень збору за забруднення НПС (екологічного податку) у доходах Зведеного бюджету України, млн. грн.*

Показник Роки	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Номінальний темп приросту 2010/2009 рр., %
ВВП	225810	267344	355113	441452	544153	720731	499864	912563	82,6
Доходи зведеного бюджету	61954,3	75285,8	91529,4	134183	171812	219937	297893	288580	-3,1
Податкові надходження, всього	45392,5	54321	63161,7	98065,2	125743	161264	227165	208073	-8,4
Збір за забруднення НПС, всього	189,1	269,4	319,3	414,9	795	1088,1	1182	1211,8	2,5
Видатки зведеного бюджету на охорону НПС	661,6	920,9	1183,3	1252,5	1636,6	2241,3	2764,7	2540,2	-8,1

* Складено авторами на основі даних [1; 2]

Таблиця 2. Частка збору за забруднення НПС в основних соціально-економічних показниках, %*

Показник	Роки	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Частка збору за забруднення НПС у:									
– ВВП		0,08	0,10	0,09	0,09	0,15	0,15	0,24	0,13
– доходах зведеного бюджету		0,31	0,36	0,35	0,31	0,46	0,49	0,40	0,42
– податкових надходженнях зведеного бюджету		0,42	0,50	0,51	0,42	0,63	0,67	0,52	0,58
– видатках зведеного бюджету на охорону НПС		28,58	29,25	26,98	33,13	48,58	48,55	42,75	47,70

* Розраховано авторами на основі даних [1; 2]

Дані табл. 2 доводять, що чинна система екологічного оподаткування в Україні має низьке фіскальне значення. Протягом 2010 року до зведеного бюджету надійшло збору за забруднення НПС у сумі 1211,8 млн. грн., що склало лише 47,70% загальних витрат держави на охорону НПС за цей рік (2540,2 млн. грн.) [1; 2].

Основними джерелами інвестицій на охорону НПС та раціональне природокористування виступають власні кошти підприємств, адже безпосередньо на підприємствах відбувається залучення (використання) природних ресурсів у господарський оборот, що спонукає до запровадження екологічно безпечних та ресурсозберігаючих технологій (рис. 2).

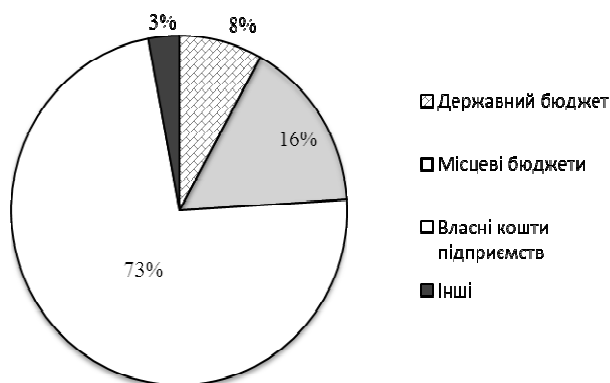

Рис. 2. Структура джерел фінансування капітальних вкладень на охорону та раціональне використання природних ресурсів у 2010 році*

* Складено авторами на основі даних [8]

Отже, можна зробити висновок, що сучасна система екологічного оподаткування в Україні характеризується низьким фіскальним значенням. Загальні надходження зі збору за забруднення НПС (з 2011 року – екологічного податку) не покривають видатків на відтворення довкілля, яке дуже динамічно втрачає свої природні властивості. Виходячи з цього, природоресурсні платежі повинні не лише підвищувати якісний рівень використання природних ресурсів, але і наповнювати бюджети різних рівнів для фінансування заходів щодо покращення НПС. Тому вкрай важливим є питання віднесення ресурсних платежів до системи екологічного оподаткування шляхом його часткового реформування.

Розглянемо основні недоліки сучасного застосування потенційних елементів системи екологічного оподаткування у інвестиційній діяльності щодо відтворення якості довкілля (рис. 3).

Отже, наслідком реформування сучасної системи екологічного оподаткування в Україні може бути вирішення трьох основних проблем на шляху досягнення головної мети: забезпечення сталого розвитку з одночасним покращенням екологічної ситуації у країні (рис. 4).

Таким чином можна підсумувати, що глобальні і національні загрози самозбереженню та розвитку людини в Україні мають конкретні підстави, викликають цілком обґрунтоване занепокоєння й потребують негайного вжиття заходів щодо їх упередження і нейтралізації.

Природоохоронні податки, збори та платежі, які потенційно формують механізм екологічного оподаткування в Україні, мають дуже велике значення для нашої держави. Адже країні необхідне належне фінансування заходів для створення умов, необхідних для існування кожної людини. У результаті використання інструментів екологічної політики як джерела залучення інвестицій для реалізації програм, спрямованих на підвищення ефективності використання енергії, впровадження технологій, орієнтованих на місцеві енергетичні ресурси має бути отриманий величезний синергетичний ефект, який забезпечить екологічну та енергетичну безпеку України та її регіонів.

Виходячи з цього, подальші дослідження із зазначеної проблематики мають бути спрямовані на розробку механізмів реформування відтворювальної функції ресурсних платежів з метою їх віднесення до складу системи екологічного оподаткування.

Рис. 3. Недоліки застосування потенційних елементів екологічного оподаткування у інвестиційній діяльності

Рис. 4. Наслідки реформування системи екологічного оподаткування в Україні

Список літератури

1. Аналітичні дані Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного комітету статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Аналітичні дані Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства фінансів України. - Режим доступу: www.minfin.gov.ua
3. Аналітична доповідь «Заохочення розвитку — без збитку для екології нашої планети (огляд світового економічного і соціального стану)» [Текст] // Департамент ООН по економічним та соціальним питанням. - 2010. - 261 с.
4. Аналітичні дані Державного агентства земельних ресурсів України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного агентства земельних ресурсів України. - Режим доступу: <http://www.dazru.gov.ua/terra/control/uk/index>
5. Аналітичні дані Державного водного агентства України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державного водного агентства України. - Режим доступу: <http://www.scwm.gov.ua>
6. Веклич О. О. Аналіз ефективності вітчизняного економічного механізму природокористування щодо ідей сталого розвитку / О. О. Веклич // Матеріали 2-х конференцій та рекомендацій до проекту: Економічні реформи України в контексті переходу до сталого розвитку, Інститут сталого розвитку. - К: Інтелефера, 2001. - С. 94 - 101
7. Концепція програми Міністерства охорони здоров'я України Здорова дитина на 2008-2017 роки [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України. - Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20070713_0.html
8. Остапчук Ю. М. Аналітична доповідь «Довкілля України у 2010 році» [Текст] / [За заг. ред. Ю. М. Остапчук]. - К.: Держстат України, 2011. - 11 с.

-
9. Податковий кодекс України від 2. 12. 2010 р. № 2755-IV [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
 10. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми енергоефективності на 2010-2015 роки» № 1446-р від 19. 11. 2008 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1446-2008-%F0>
 11. Садовський В. Загрози самозбереженню та розвитку людини в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу: [http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=](http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=149%3A2011-09-03-20-49-13&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid=90&lang=uk)
 12. 149%3A2011-09-03-20-49-13&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid=90&lang=uk
 13. Шидловський А. К. Енергетичні ресурси та потоки [Текст] / [А. К. Шидловський, Ю. О. Віхорев, В. О. Гінайло та ін.] - Київ: Українські енциклопедичні знання, 2003. - 468 с.
 14. Щербіна І. Ф. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2010 рік [Текст] / [І. Ф. Щербіна, А. Ю. Рудик, В. В. Зубенко та ін.]. - К.: ІБСЕД, 2011. - 142 с.

РЕЗЮМЕ

Федун Ігорь, Якуша Яна

Оценка потенциала ресурсных платежей в системе экологического налогообложения

Рассмотрены нормативно-правовые акты, которые регламентируют платежи за использование природных ресурсов в Украине, исследованы размер и структура расходов на охрану окружающей природной среды, выявлены основные недостатки современной системы экологического налогообложения и направления ее усовершенствования.

RESUME

Fedun Igor, Yakusha Yana

An estimation of potential of resource payments in the system of ecological taxation

The normatively legal acts, which regulate payments for the uses of natural resources in Ukraine are considered. The size and structure of charges on the guard of natural environment are investigated. The basic lacks of the modern system of ecological taxation and directions of its perfection are revealed.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2012 р.